

SHARQNING RUHIY TAFAKKURI VA G'ARBNING RATSIONAL FIKRI O'ZIGA TEGISHLI MUVOZANADA.

Sattorov Ramazon Ch.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: ramazonsattorrov@gmail.com

Annotatsiya: *"Ushbu maqolada Sharqning ruhiy-ma'naviy tafakkuri va G'arbning ratsional, mantiqiy fikrlash tizimi o'zining tabiiy barqaror tahlili. Sharq falsafasi insonning ichki olamini, ruhiy poklanish va uyg'unlikni markazga qo'ygan bo'lsa, G'arb tafakkuri aql, tajriba va ilmiy bilish orqali tashkilot dunyoni anglashga qo'yish. Maqolada bu ikki yo'nalish bir-birini inkor et, balki to'ldiruvchi holda kuch sifatida qaraladi. Sharq inson qalbini, G'arb esa inson ongini yoritadi; biri ma'naviylikni, ilmiy taraqqiyotni ta'minlash. ilmiy tadqiqot tarixiy-falsafiy manbalar, mashhur mutafakkirlar qarashlari hamda zamonaviy g'oyalar tahlil etilib, Sharq va G'arb tafakkuri uyg'unlashuvi insoniyat taraqqiyoti uchun muhim omil asoslab beriladi. Xulosa asosida mazkur barqaror global madaniyatlararo va ma'naviy yuksalishning asosi sifatida talqin qurilish.*

Kalit suzlar: *Sharq falsafasi, G'arb falsafasi, Ruhiy tafakkur, Ratsional fikrlash, Madaniyatlar uyg'unligi, Sharq va G'arb tafakkuri, Ma'naviyat va mantiq, Inson tafakkuri evolyutsiyasi, Fikrlar muvozanati, Ruh va aql nisbati, Falsafiy qarashlar uyg'unligi, Sharqona donolik, G'arbone ilmiy tafakkur, Ma'naviy qadriyatlar, Ilm va e'tiqod uyg'unligi.*

Kirish: *Insoniyat tarixida Sharq va G'arb sivilizatsiyalari o'ziga xos tafakkur yo'nalishlari bilan ajralib turgan. Sharq tafakkuri asrlar davomida ruhiyat, ma'naviyat, axloqiy poklik va insonning ichki dunyosini anglashga qaratilgan bo'lsa, G'arb tafakkuri aql, mantiq va tajriba orqali tashqi olamni o'rganishga intilgan. Bu ikki qarash turlicha yo'ldan borgan bo'lsa-da, ularning maqsadi bitta - insonni kamolot sari*

yetaklashdir. Bugungi kunda dunyo tobora murakkablashib, moddiy va ma'naviy qadriyatlar o'rtasidagi muvozanat buzilayotgan bir davrda, Sharqning ruhiy merosi va G'arbning ratsional fikri o'rtasidagi uyg'unlik masalasi nihoyatda dolzarbdir. Chunki insoniyatning haqiqiy taraqqiyoti faqat texnologiya va ilmiy yutuqlar bilan emas, balki ruhiy boylik va ma'naviy yuksaklik bilan belgilanadi. Sharq - yurak bilan, G'arb - aql bilan fikrlaydi, ammo inson kamoloti shu ikki kuch birlashgandagina mukammal bo'ladi. Shu bois, zamonaviy tafakkur uchun eng muhim masalalardan biri - bu Sharqning ruhiy chuqurligi va G'arbning ilmiy mantiqini uyg'unlashtirish, ularning o'zaro muvozanatini topishdir. Ana shundagina insoniyat o'z haqiqiy maqsadiga - ma'naviy va intellektual mukammallikka erisha oladi. Zamonaviy dunyo keskin o'zgarishlar davrida yashamoqda. Texnologiyalar, sun'iy intellekt, tezkor axborot oqimi inson tafakkurini ilmiy va mantiqiy yo'nalishda shakllantirmoqda. Biroq bu jarayon ruhiy qadriyatlar, ichki tinchlik va ma'naviyatni so'nishga olib kelmasligi lozim. Shu nuqtada Sharq tafakkurining o'rni yana-da muhimlashadi. U insonni o'z "men"ini anglashga, qalbni pok saqlashga, axloqni ustuvor qo'yishga undaydi. Shu bilan birga, G'arb tafakkuri keltirgan ratsionalizm, ilmiy tahlil va mantiqiy yondashuvlar bugungi taraqqiyotning poydevorini tashkil etadi. Demak, insoniyat kelajagi bu ikki qarash o'rtasidagi muvozanatga bog'liq - biri ma'naviyatga, biri tafakkurga tayanadi. Har ikkisi birlashgandagina, haqiqiy insoniy uyg'onish va barqaror taraqqiyot yuzaga keladi.

Asosiy qism: Sharqning ruhiy tafakkuri va G'arbning ratsional fikri o'ziga tegishli muvozanat Sharq tafakkuri - Al-Farobiyning ruhiy-axloqiy konsepsiyasi Al-Farobiy (870–950) o'zining "Fozil odamlar shahri" (arabcha: Kitāb al-Madīnat al-Fāḍila) asarida insoniyatning eng oliy maqsadi — saodat (haqiqiy baxt) deb ta'riflaydi. Unga ko'ra, inson faqat moddiy boylik bilan emas, ruhiy kamolot orqali haqiqiy saodatga erishadi. Farobiyning fikricha, jamiyatning barkamolligi aql, ma'rifat va ma'naviyat uyg'unligida namoyon bo'ladi. Hukmdor yoki yetakchi esa "aql bilan ruhni birlashtira olgan" komil inson bo'lishi kerak. Bu qarash Sharq tafakkurining asosiy ruhiy yo'nalishini ifodalaydi — axloq, adolat, poklik va ichki uyg'unlik.[1] G'arb tafakkuri

— Immanuel Kantning ratsional fikri Immanuel Kant (1724–1804) o‘zining “Kritik der reinen Vernunft” (“Sof aql tanqidi”) asarida inson bilish imkoniyatlarini chuqur tahlil qiladi. U inson tafakkurini ikki asosiy jihatga ajratadi: 1. Empirik bilish (tajriba asosida), 2. A priori bilish (aql orqali). Kantning fikricha, inson tafakkuri tajriba bilan cheklanmaydi; aql orqali biz borliqni shakllantiramiz. U ratsional tafakkurni inson kamolotining, ilm-fan taraqqiyotining asosi sifatida ko‘radi.[2]

3. Sharq va G‘arb tafakkurining muvozanati

Al-Farobiyning ruhiy tafakkuri insonni ichki poklik, ma’naviy uyg‘unlik orqali kamolot sari yo‘naltirsa, Kantning ratsional fikri insonni ilmiy asoslangan mantiqiy dunyoqarashga yetaklaydi. Ularning g‘oyalari zamonaviy davrda uyg‘unlikda qo‘llansa, insoniyat ilmiy taraqqiyot bilan birga ma’naviy yuksalishga ham erishadi. Demak, ruh va aql o‘rtasidagi muvozanat - bu nafaqat falsafiy tushuncha, balki jamiyatning uyg‘un rivojlanish garovidir. Sharq falsafasining asosiy tamoyili - ruhiy uyg‘unlik va axloqiy kamolot orqali insonni mukammal shaxsga aylantirishdir. Al-Farobiy o‘zining “Kitāb al-Madīnat al-Fāḍila” (“Fozil odamlar shahri”) asarida insonni “aql va axloqni uyg‘unlashtira olgan mavjudot” sifatida ta’riflaydi. Uning fikricha, jamiyatdagi baxt, tinchlik va adolat — bu insonning ichki dunyosi bilan tashqi dunyo o‘rtasidagi muvozanatga bog‘liq. Farobiyning “fozil shahar” konsepsiyasi zamonaviy jamiyatlar uchun ham dolzarb: u ma’naviyatni siyosat, ilm va madaniyatdan ajratmaslikni talab qiladi. Bugungi davrda bu g‘oya O‘zbekiston va boshqa Sharq mamlakatlari uchun ham muhim, chunki milliy qadriyatlarni global tafakkur bilan uyg‘unlashtirish zarurati kuchaymoqda. Demak, Farobiyning ruhiy tafakkuri nafaqat o‘tmish falsafasi, balki bugungi ma’naviy strategiya sifatida ahamiyatga ega.[3] G‘arb tafakkurida ratsionalizm va bilish nazariyasi Immanuel Kantning “Kritik der reinen Vernunft” (“Sof aql tanqidi”) asari G‘arb tafakkurining aqlga asoslangan, izchil mantiqiy yo‘nalishini shakllantirgan. Kant inson bilish jarayonida tajriba (empirizm) bilan bir qatorda “a priori” bilim - ya’ni tajribasiz bilish shaklini ham asoslaydi. Bu yondashuv G‘arb jamiyatlarining ilm-fan, texnologiya va siyosatda aniq, ratsional qarorlar qabul qilish tamoyilini kuchaytirgan. Kantning fikricha, inson tafakkuri

cheksiz bilish imkoniyatiga ega emas, biroq u o'z aqli orqali haqiqatni tartibga solib, tizimlashtira oladi. Shunday qilib, G'arb tafakkurining markazida - aniqlik, dalil, mantiqiy izchillik va empirik dalilga tayanish turadi. Bu tamoyillar hozirgi zamon fan va texnologik jamiyatlarining poydevorini tashkil etadi.[2] Sharq va G'arb tafakkurining uyg'unlashuvi - global tafakkur bosqichi. Bugungi global davrda Sharq va G'arb tafakkurlari bir-birini to'ldiruvchi ikki qutb sifatida namoyon bo'lmoqda. Sharq - inson qalbini, ruhini, ichki uyg'unligini tarbiyalasa, G'arb - aql, mantiq va ilmiy uslub orqali jamiyatni tartibga soladi. Masalan, HTS Theological Studies jurnalida chop etilgan "The Virtuous City and the Soul's Harmony" maqolasida Al-Farobiy qarashlari G'arb ratsionalizmi bilan qiyoslanib, shunday xulosa chiqariladi:

"Ruhiy uyg'unlik aqlga qarshi emas, balki uni to'ldiradi; ratsional tafakkur esa ruhiy muvozanatni mustahkamlaydi." [4]

Xulosa: Sharq va G'arb tafakkuri o'rtasidagi farq - bu ziddlik emas, balki insoniyat tafakkurining ikki qanotidir. Sharq tafakkuri insonning ichki olamini, ruhiy barkamollikni, axloq va ma'naviyatni markazga qo'ysa, G'arb tafakkuri aql, tajriba va ilmiy tahlil orqali tashqi olamni bilishga intiladi. Har ikkala yondashuv bir-birini to'ldiradi: biri yurakni tarbiyalasa, ikkinchisi ongni shakllantiradi. Bugungi kunda jamiyatning to'laqonli taraqqiyoti faqat bu ikki yo'nalish o'rtasidagi muvozanatni topish bilan bog'liq. Ruhiyatga tayanmagan ilm sovuq va bevosita bo'lsa, ma'naviy asosga ega bo'lmagan aql insoniyatni maqsadsiz yo'lga boshlaydi. Shu sababli, Sharqning ruhiy-axloqiy qadriyatlari bilan G'arbnining ilmiy-ratsional tafakkurini uyg'unlashtirish bugungi dunyo taraqqiyoti uchun eng to'g'ri yo'l hisoblanadi. Shunday xulosa chiqarish mumkinki, insonning haqiqiy komilligi — u ruhiy chuqurlik bilan ratsional fikrlashni birlashtira olganida, ya'ni ma'naviyat va ilm birligiga erishganida yuz beradi. Sharq va G'arb o'rtasidagi muvozanat — bu inson tafakkurining eng yuksak bosqichi, uyg'un tafakkur davrining boshlanishidir.

Adabiyotlar:

1. Al-Farabi. Kitāb al-Madīnat al-Fāḍila. Bayrut: Dār al-Mashriq, 1995.- 224-bet.

2. Kant, Immanuel. Kritik der reinen Vernunft. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1998. -157-175-betlar.
- 3.Al-Farobiy. Kitāb al-Madīnat al-Fāḍila. Bayrut: Dār al-Mashriq, 1995. - 210-224-betlar.
- 4.HTS Theological Studies Journal, 2019, 60–70-betlar.